



**Universiteit
Leiden**
The Netherlands

Regel en uitzondering

Nieuwenhuis, J.H.



Citation

Nieuwenhuis, J. H. (1995). Regel en uitzondering. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3221>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3221>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Regel en uitzondering

Exceptio firmat regulam. Is dat zo? *Bevestigt* de uitzondering inderdaad de regel? Gaat het hier niet slechts om een triviale spitsvondigheid? Het begrip ‘uitzondering’ veronderstelt immers reeds het bestaan van een andersluidende regel. Als we de witte raaf aanmerken als uitzondering, bevestigen we daarmee tegelijkertijd de regel. raven zijn niet wit. Sereuze aandacht heeft deze klassieke gemeenplaats gekregen in een van de meest succesvolle inleidingen in de rechtsgeleerdheid: de ‘*Loca argumentorum legales*’ van Nicolaas Everaerts, president van het Hof van Holland en later van de Grote Raad van Mechelen.¹ Het boek is een reisgids die ons voert naar de plaatsen waar juristen overtuigende argumenten kunnen vinden. De eerste druk verscheen in 1516 en een exemplaar van de meest recente editie (Keulen 1662) bevindt zich in de bibliotheek van de Hoge Raad.

‘De uitzondering ontkracht de regel in uitgezonderde gevallen; in niet uitgezonderde gevallen daarentegen bevestigt zij de regel’ (*exceptio in casibus exceptis vitiat regulam; in casibus vero non exceptis firmat regulam*).² Everaerts is overtuigd van de waarde van het argument dat uit deze ‘topos’ kan worden geput; hij noemt het ‘*probabile, utile et multum frequens*’. En inderdaad: als slechts peren niet behoren tot de verboden vruchten, kunnen we aan die uitzondering een steekhoudend argument ontlencn voor het bestaan van de regel: laat pruimen hangen. De uitzondering bevestigt de regel.

Moderne commentatoren zijn sceptischer. ‘Fragwürdiger Trost angesichts der Durchlöcherung von Rechtssätzen im Mittelalter’.³ Maar is deze schampere observatie juist? Schiet de uitzondering een bres in de regel? Zijn regels die uitzonderingen toelaten per definitie zwakker dan regels die dat niet doen?

Reeds raadpleging van de Tien Geboden leert het tegendeel. Bij het gebod ‘Gij zult niet doodslaan’ hoort een omvangrijke inventarisatie van gevallen waarin geldt ‘Gij moogt doden’. Is het daarom een zwakker gebod dan het tiende ‘Gij zult niet begeren uws naasten vrouw’, een regel die zich in het geheel niet leent voor dispensatie? Voor het burgerlijk recht is het niet anders. Kernregels als ‘overeenkomsten moeten worden nagekomen’ en ‘schade veroorzaakt door een onrechtmatige daad moet worden vergoed’ kennen talrijke uitzonderingen. Toch zijn het geen zwakkere geboden dan een

categorisch imperatief als ‘vorderingen op naam worden geleverd door middel van een daartoe bestemde akte en mededeling aan de schuldenaar’. Hoe kan worden volgehouden dat de uitzondering de regel *bevestigt*? Het antwoord wordt gevonden door middel van een confrontatie met de interessante, want falsificeerbare, theorie van Barendrecht, verdedigd in zijn proefschrift ‘Recht als model van rechtvaardigheid, beschouwingen over vage en scherpe normen, over binding aan het recht en over rechtsvorming’⁴

‘Laten wij als voorbeeld de regel nemen, dat overeenkomsten moeten worden nagekomen. Er zijn gevallen denkbaar, waarvoor deze regel onjuist lijkt. Indien een koopovereenkomst tot stand komt doordat de koper onder bedreiging met een mes het koopcontract ondertekent, zal men deze regel niet willen toepassen. De regel wordt dan gefalsificeerd’ (p. 49).

De regel wordt dan gefalsificeerd? Hier past krachtige tegenspraak. Door het aanvaarden van een uitzondering voor overeenkomsten die door bedreiging zijn tot stand gekomen, wordt de regel dat overeenkomsten moeten worden nagekomen, volstrekt niet gefalsificeerd. Wat wel gebeurt, is het volgende. Voor zover de regel voorbijschiet aan zijn strekking, wordt zijn reikwijdte beperkt. Daardoor wordt echter tevens de band tussen de regel en de eraan ten grondslag liggende strekking verstevigd. Strekking van de regel dat overeenkomsten moeten worden nagekomen, is dat indien partijen uit vrije verkiezing over en weer verplichtingen zijn aangegaan, zij erop mogen rekenen dat de ander zijn woord gestand zal doen. In geval van bedreiging is van het één noch het ander sprake. Vrije verkiezing ontbreekt, en het vertrouwen van de bedreiger verdient geen bescherming. De uitzondering voor overeenkomsten die door bedreiging zijn tot stand gekomen, verstevigt het draagvlak van de regel dat overeenkomsten moeten worden nagekomen, doordat die regel daardoor beter strookt met de strekking die eraan ten grondslag ligt. Zo gezien, kan met recht worden gezegd: *exceptio firmat regulam*.

Maar ook het omgekeerde is waar. De regel bevestigt de uitzondering. De strekking van de regel bepaalt de reikwijdte van de uitzondering. Er wordt wel beweerd dat uitzonderingen zo eng mogelijk moeten worden uitgelegd (*exceptio est strictissimae interpretationis*). Waarom dat zo zou zijn, is

1 Zie O. M. D. F. Vervaeke, *Studies over Nicolaas Everaerts en zijn Topica*, proefschrift Rotterdam 1994.

2 *Locus* nr. 9 (in de vroege edities nr. 3).
3 Detlef Liebs, *Lateinische Rechtsregeln und Rechtssprichwörter*, München 1983, p. 65.

4 Deventer 1992.

met terstond duidelijk Uitzonderingen moeten niet zo eng mogelijk, maar zo redelijk mogelijk worden uitgelegd Redelijk, dat wil zeggen, in overeenstemming met de *ratio*, de strekking van de desbetreffende regel Op de regel dat overeenkomsten moeten worden nagekomen, laat het huidige Burgerlijk Wetboek uitzonderingen toe waarbij het gaat om subtielere vormen van beïnvloeding dan bedreiging Misbruik van de lichtsinnigheid van de wederpartij kan een grond opleveren voor de vernietiging van de overeenkomst (art 3:44) Maar hoe ernstig moet de lichtsinnigheid zijn? Onze welvaart berust immers voor een belangrijk deel op het aanwakkeren van de lichtsinnigheid van het kopend publiek Niet de hand op de knip, maar het klatergoud van de credit card, bevat het recept voor economische groei Kan ger tijd en leven gemakkelijker een voorbeeld van pre-contractueel mis-

bruik van lichtsinnigheid 'Toen zeide Esau tot Jakob Laat mij toch slokken van dat rode, dat rode daar, want ik ben moe Maar Jakob zeide Verkoop mij dan eerst uw eerstgeboorterecht' (Genesis 25:30) Niet de gemoedstoestand van Esau, maar het verwerpelijk gedrag van Jakob, vormt de eigenlijke grond voor de vernietigbaarheid van de gesloten overeenkomst In de woorden van de wet hct-geen Jakob wist omtrent Esau had hem behoren te weerhouden van het bevorderen van de totstandkoming van deze overeenkomst Rekening houden met de gerechtvaardigde belangen van de wederpartij, de hoekstenen van het contractenrecht bepalen de reikwijdte van de lichtsinnigheidsexceptie van art 3:44

Regel en uitzondering, de gang langs de oude gemeenplaatsen loont nog steeds de moeite

J H N

IN HET VOLGENDE NUMMER, MEI 1995

**Veertig jaar Economische rechtspraak
van bedrijven naar rechtsbeginselen**

Veertig jaar economische rechtspraak, *Mr T Koopmans*

Een persoonlijke terugblik op veertig jaar College van Beroep voor het bedrijfsleven,
Mr H O Thumissen

Verandering en continuïteit van de SER en de bedrijfslichamen, *Dr u Th Quene*
Nederlands en Europees kartelrecht, *Mr M H van der Woude*

Handhaving van sociaal-economisch recht in Nederland terugblik en perspectief,
Mr R J G M Widdershoven

De communautaire rechter tegenover bureaucratie en politiek Interactie tussen algemene rechtsbeginselen en discretionaire bevoegdheden, *Prof mr R Barents*

Geregeld rechtspraak Kanttekeningen van een deelnemer, *Mr C de Gooijer*

Naar een Europees gemeen recht van algemene rechtsbeginselen? *Prof dr W van Gerven*